

УДК 355.426.4

В.Ю. Панченко, О.М. Головань, А.В. Петік, І.С. Луговський

Національна академія Національної гвардії України, Харків

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ФОРМ І СПОСОБІВ ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ

В межах проведення дослідження застосування військових частин та підрозділів Національної гвардії України в ході протидії загрозам соціально-політичного та воєнного характеру у середині держави проводиться аналіз розвитку військового мистецтва, розглядаються концепції застосування збройних сил країн світу на сучасному етапі.

Ключові слова: збройна боротьба, форми та способи дій військ.

Вступ

Історія людства – це фактично нескінченна історія війн. Ще з стародавніх часів для підтримання стабільності в державі та нейтралізації зовнішніх загроз суспільство вдавалося до застосування військової сили для чого створювались відповідні збройні формування. До того ж прагнення деяких країн задовольнити свої потреби за рахунок інших не рідко ставали предметом політичних суперечок, битв та боїв між народами, що ставили під загрозу їх існування.

Постановка проблеми. Успіху війн та боїв завжди сприяла якісна підготовка як окремого бійця так і злагоджені дії частин та підрозділів в цілому, однак чомусь вони завжди базувались на основі досвіду минулих війн та збройних конфліктів, що в деяких випадках коштувало військам поразки. Звісно, що для успішної протидії зовнішньому агресору в першу чергу потрібно вивчити його основні складові – організаційно-штатну структуру, озброєння, техніку, тактику дій та ін. Наприклад, Воєнна доктрина колишнього Радянського союзу хоча й мала оборонний характер та виходячи з мирної політики держави визначала завдання з підготовки військ до боротьби з агресором передбачаючи ядерний удар тільки у відповідь, потенційними противниками рахувались армії країн Північно-Атлантичного альянсу (НАТО). Сьогодні Воєнна доктрина України також має оборонний характер, згідно якої жодна країна світу не рахується потенційним противником, але все ж таки існує необхідність у підготовці військових формувань до протидії зовнішнім загрозам ХХІ століття. Вже сьогодні кожний командир має готувати відповідним чином свої підрозділи до виконання покладених на них завдань в умовах майбутньої збройної боротьби. При цьому також слід пам'ятати, що кожна війна породжуючи багато нового не може зовсім переписати весь безцінний накопичений бойовий досвід, який також має бути врахований в ході застосування військ.

В бойових статутах [1] викладені положення, які визначають, що має зробити командир для організації бою, однак як це зробити цілком залежить від

командира, який приймає рішення. Це, в певній мірі, буде залежати не тільки від здатності командира мислити нестандартно, творчо, але ще й від його бойового досвіду. Наявність бойового досвіду один з головних чинників в діяльності командира, який дозволяє йому приймати раціональні рішення, як на етапі підготовки так і в ході виконання службово-бойових завдань. Однак за умов мирного часу командирам всіх ланок бракує бойового досвіду, що спонукає їх вивчати та узагальнювати бойовий досвід як війн минулого так і сучасних збройних конфліктів. Тому аналіз й узагальнення досвіду війн і збройних конфліктів є необхідною умовою для підготовки командних кадрів в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз нормативно-правової бази [2 – 4] дозволяє визначити роль і місце кожної силової структури під час нейтралізації як внутрішніх так і зовнішніх загроз конституційному ладові та територіальній цілісності України. Але все одно без чіткого аналізу та узагальнення набутого бойового досвіду сьогодні не можливо належним чином протистояти військовому агресору. Так у [5,6] проводиться аналіз у якому автори намагаючись встановити характер збройної боротьби майбутнього розкривають їх сутність і визначають фактори, що впливають на розвиток військового мистецтва. Крім того, сучасні збройні конфлікти тільки підтверджують необхідність докорінно змінювати форми і способи застосування військ з розробленням відповідних концепцій.

Мета статті проведення аналізу розвитку форм і способів застосування військ у воєнних конфліктах різної інтенсивності, розгляд концепцій застосування збройних сил провідних країн світу.

Виклад основного матеріалу

Історія війн бере свій початок ще з часів сивої давнини коли задоволення племінних потреб за рахунок інших ставало основною метою їх ведення. В епоху рабовласницького суспільства основною ударною силою була піхота та кіннота, які для знищення противника мали на озброєнні холодну зброю й застосовували її переважно в ближньому бою (руко-

пашній сутичці). З появою холодної металеві зброї (лук, арбалет) ближній бій поєднували з боєм на відстані. Розвиток металургії за феодального суспільства дозволив розширити виробництво холодної зброї і поступово удосконалювати її. На озброєння військ почали надходити списи, мечі, булави, сокири, захисне знаряддя – щити, мечі, шоломи, панцирі, лати і кольчуги, заявили найпростіші форми бойового порядку, маневру та управління військами, організувалися розвідка і охорона. Але доля бою все ж таки вирішувалася в ході рукопашної сутички загонів піхотинців, озброєних мечами, списами і захисним спорядженням.

Поява пороху і гладко ствольної зброї суттєво вплинули на способи збройної боротьби. Успіх в бою відтепер досягався за рахунок використання вогнепальної зброї, а не в рукопашній сутичці. Нарізна стрілецька зброя та артилерія з підвищеною далекобійністю і скорострільністю дозволили успішно маневрувати та вести позиційні бої на суцільному широкому фронті. Але за відсутності можливості знищення резервів противника у глибокому тилу про досягнення стратегічних успіхів у війні не могло бути й мови. Його доводилося досягати в ході тривалого ведення оборонних позиційних боїв і наступальних операцій, які супроводжувалися значними втратами військ.

Прийняття на озброєння автоматичної зброї, танків, бойових літаків та інших новітніх технічних засобів значно підвищило бойові можливості військ і вплинуло на становлення та подальший розвиток військового мистецтва. Саме в цей період виникли нові концепції застосування військ. Так, у Німеччині в середині 30-х років ХХ століття, для дезорганізації військового командування країни ймовірного противника за рахунок знищення його промислових центрів, об'єктів інфраструктури і комунікацій бомбардувальною авіацією у глибокому тилу з одночасними танковими ударами з флангів та механізованих частин з фронту планувалося уникнути затяжної війни і здобути перемогу в найкоротші терміни. Завдяки значному науково-технологічному прогресу виникла теорія “Блітцкригу”, яка передбачала знищення противника ще задовго до того як він вступить у війну, а офіційною воєнною доктриною Німеччини того часу стала доктрина “Тотальної и молниеносной войны”. Після другої Світової війни розвиток воєнного мистецтва проходив в умовах постійного удосконалення зброї та бойової техніки, організаційної структури військ, форм і способів збройної боротьби з урахуванням набутого досвіду. Обов'язково враховувалися погляди тодішніх ймовірних противників (країн НАТО) на характер майбутньої війни, способи і форми її ведення.

Головним видом стратегічних дій у Збройних Силах СРСР визначилася стратегічна наступальна

операція [7]. Стратегічна оборона визначалася як тимчасовий вид стратегічних дій. Вона могла бути вимушеною або навмисною і проводилася з метою утримання стратегічних районів, кордонів, зриву наступу великих сил противника, виграшу часу та створення умов до переходу у наступ. З метою підвищення стійкості оборони зростала її глибина, створювалися другі ешелони і резерви, проводилася контр арtpідготовка і контрдуари. Тактика наступу Сухопутних військ обумовлювалась надійним вогневим подавленням оборони противника на усю її глибину, переході у наступ з'єднань і частин, як правило, з ходу із районів, що знаходяться на великих відстанях від переднього краю оборони противника, у проведенні швидких атак мотострілецьких і танкових військ, швидкому прориві тактичної оборони противника і розвитку наступу у її глибину. Удосконалювалося оперативне шиккування військ армії та флоту. Велика увага приділялася й комплексному вогневому ураженню противника. Оборона розглядалася як другий основний вид бойових дій. Вона повинна була створювати умови для переходу у контрнаступ. Поліпшувалося інженерне обладнання місцевості. Удосконалення оборони йшло по шляху підвищення її стійкості і активності. Зростали смуги наступу та глибина задач з'єднань, кількість артилерії та авіації, що притягувалася для забезпечення наступу піхоти і танків.

Починаючи з кінця 50-х на початку 60-х років ХХ століття оперативне мистецтво розвивалося головним чином на основі ракетно-ядерної зброї, яка суттєво змінила характер, способи і форми воєнних дій. Підготовка до війни стала проводитися з урахуванням ведення бойових дій з застосуванням ядерної зброї. Стратегічних цілей у війні передбачалося досягти нанесенням ядерних ударів, веденням активних бойових дій на сухопутних і морських театрах воєнних дій, стійкою і активною протиповітряною обороною країни і Збройних Сил. Новою формою застосування ядерної зброї став перший масований ядерний удар, у якому приймали участь оперативно-тактичні і тактичні ракети та фронтова авіація. Основним способом переходу у наступ з застосуванням ядерної зброї вважався наступ з ходу з очікувального району. Роль загальновійськових з'єднань полягала у завершенні розгрому противника і в оволодінні його території. Таким чином, ядерна зброя зробила наступальній бій більш маневровим та рішучим. Суттєво змінилися способи підготовки і ведення оборонного бою. Оборона стала засновуватися на ядерних ударах, широкому маневрі частин і з'єднань, контратаках та контрдуарах. Підвищилася роль резервів. Значний вплив на характер оборонного бою і способи його ведення здійснила радіаційна обстановка. Характерними рисами оборонного бою стали величезна напруженість, висока активність та маневреність, шви-

дка зміна обстановки. В результаті кількісних та якісних змін в озброєнні і технічному оснащенні різко зросла вогнева міць, ударна сила та маневреність військ, змінилася організаційна структура та бойові можливості їх частин та з'єднань.

Однак поява ядерної зброї не могла не вплинути на розвиток воєнно-теоретичних поглядів, на характер та зміст майбутньої війни, способи і форми її ведення. Так результатом протидії становленню комуністичного ладу у світі стало прийняття Сполученими штатами Америки (США) у 1953 р. стратегічної концепції “Масованої відплати”, яка спиралася на створення та застосування ядерної зброї у війнах з країнами соціалістичного табору (1949-1960 рр.). Стратегічна концепція “Гнучкого реагування” передбачала можливість ведення різноманітних війн – ядерних, неядерних, світових і локальних (1961-1970 рр.). Прагнення зберегти пануюче положення у світі при меншій кількості Збройних сил було відображено у стратегічних концепціях “Реалістичного залякування” та “Вибору об’єктів”.

У 80-х роках ХХ ст. воєнна стратегія США і країн воєнно-політичного блоку НАТО виходила головним чином з концепції “Ведення глобальної війни”. Разом з цим визнавалася можливість ведення тривалих воєнних дій з застосуванням тільки звичайної зброї, а на окремих театрах воєнних дій – з обмеженим використанням ядерної зброї. У 1998 р. США приймають нову воєнну стратегію “Формування обстановки, реагування на кризи і підготовки до невизначеного майбутнього”. Згідно з цією стратегією головним призначенням Збройних Сил (ЗС) на сучасному етапі є “втримання противника від застосування сили проти США, а при необхідності – усунення такої загрози”.

Стратегічні концепції доповнюються оперативно-тактичними (видовими), які визначають найбільш доцільні способи ведення бойових дій видами ЗС і родами військ. Так, наприклад, в 1976 році прийняття оперативно-тактичної концепції (ОТК) “Активної оборони” стало наслідком переозброєння військ після війни у В’єтнамі і передбачало ведення активної оборони батальйонними тактичними групами, які створювалися командиром бригади на період бою проти кількісно переважаючих ЗС країн Варшавського договору.

Необхідність ведення бойових дій в глибині оборони противника на Європейському театрі воєнних дій зумовило створення в 1982 р. ОТК ЗС США “Повітряно-наземна операція (битва)”. Сутність цієї концепції полягає у нанесенні противнику максимального ураження всіма вогневими засобами згідно єдиного замислу на усю глибину оперативного шиккування військ [7]. Застосування засобів ураження суворо узгоджується з бойовими діями з’єднань і частин усіх видів ЗС, що приймають участь в опера-

ції на оперативних і тактичних рівнях. Концепція “Повітряно-наземна операція (битва)” пройшла успішне практичне випробування у декількох операціях військ США і їх союзників (“Буря в пустелі”, “Негнуха воля”, “Свобода Іраку”).

Зміни характеру і масштабу загроз призвели до прийняття у 1993 р. ОТК “Всеохоплююча операція”. Практично ця концепція була успішно реалізована в бойових операціях в Афганістані і у війні проти Іраку в 2003 р. Сутність цієї ОТК полягає у веденні бойових дій за різних умов обстановки при не лінійному шикванні бойових порядків частин і підрозділів на всій території проведення операції з використанням новітніх інформаційних технологій, що забезпечує підвищення ефективності застосування засобів ураження, дозволяє керувати військами на підставі інформації, що надходить в реальному режимі часу. Сьогодні діючі концепції “Глобального удару” та “Глобальної ПРО” передбачають нанесення на протязі декількох годин ураження об’єктам та військам противника практично у будь-якій частині земної кулі і при цьому не допущення неприйнятної збитку від удару у відповідь. Також досить активно втілюються у життя положення доктрини “Глобально інтегрованих операцій”, яка спрямована на створення в найкоротші терміни на театрах воєнних дій високо мобільних міжвидових угруповань військ.

Отже, збройне протистояння поступово звелось до послідовного ведення різних за масштабами воєнних дій сухопутних угруповань за підтримки інших родів військ. В історичному аспекті характер, зміст, форми і способи збройної боротьби зазнали значних змін. Так позиційні форми воєнних дій, фронтальні удари, затяжні армійські операції на виснажливості, які переважали у Першій світовій війні поступилися рішучим формам оперативного маневру у Другій світовій війні – стрімкий обхід, подвійний охоплюючий удар з одночасним виходом рухомих ударних угруповань у глибокий тил противника з метою його оточення та подальшого розгрому по частинах. Пройшовши шлях від холодної до автоматичної нарізної зброї військова промисловість зробила значний крок вперед, що безпосередньо вплинуло на розвиток форм та способів застосування різних родів військ заради досягнення єдиної мети – перемоги.

Крім того слід зазначити, що збройна боротьба завжди характеризувалася зіткненням сторін на чолі яких стояли командири від уміння і досвіду яких в більшості своїй залежали хід та результат майбутніх битв та боїв. Проявляючи творчість, наполегливість, військову хитрість та ініціативу вони здобували перемогу над противником з найменшими витратами сил, засобів і часу, що призводило до становлення та розвитку військового мистецтва.

Початок XXI століття відзначився значним розвитком науки і техніки, в тому числі й у воєнній сфері. З'явилися новітні засоби збройної боротьби, а разом з тим й нові форми і способи застосування військ. У [5] стверджується, що настала ера збройної боротьби нового покоління в яких вирішальна роль відводиться вже не угрупованням сухопутних військ, не ядерній а високоточної зброї, яка базується на нових фізичних принципах. Підтвердженням цьому є досвід останніх локальних війн і збройних конфліктів [8] який свідчить про те, що масування військ стає вже не перевагою а значним недоліком. Роль застосування великих угруповань у війні відійшла в минуле а центр збройної боротьби поступово змістився у бік непрямого впливу на противника за рахунок вогневого ураження з дальніх відстаней. Звісно, що використання високоточної зброї значно зменшує необхідність масування загально-військових угруповань і дозволяє уникнути безпосереднього збройного зіткнення для перемоги з найменшими витратами сил, засобів і часу. Крім того, у [5] зазначається, що з появою високоточної зброї перемога у війні може досягатися, в першу чергу, за рахунок впливу по об'єктам економіки та інфраструктури, стратегічним резервам, а в окупації території противника взагалі не буде необхідності.

Разом з тим, у світі активно розвиваються й повітряно-космічні системи, яким відводиться особлива роль у війнах майбутнього [9]. Їх використання значно підвищує оперативність управління військами (силами) та зброєю, в тому числі й високоточною, що перетворює космічний простір на новий театр збройної боротьби – боротьби за досягнення інформаційної переваги. Ведення таких дій у космосі (з космосу) може не дозволити противнику організувати управління військами, а створення глибоко ешелонованої оборони стає недоцільним. Одним із прикладів таких дій можливо привести війну в зоні Перської затоки (1991 р.) яка показала, що технологічна перевага однієї сторони здатна звести нанівець кількісну перевагу іншої [9]. Характерною рисою воєнної кампанії в Іраку 1991 року стало й те, що наявні сили і засоби розвідки, вогневого ураження, радіоелектронного придушення, інформаційного впливу різних родів військ (сил) були вперше інтегровані в єдину розвідувально-ударну систему на основі використання сучасних інформаційних технологій та комплексів автоматизації управління військами. Також достатньо ефективно використовувалися космічні системи забезпечення бойових дій не тільки на стратегічному та оперативному рівнях, але й на тактичному. В цілому, воєнна кампанія в Перській затоці значно вплинула на розвиток збройної боротьби майбутнього в результаті чого, майже півмільйонна армія Іраку втратила здатність до адекватної протидії.

У ході проведення операції в Іраку навесні 2003 року, коаліційними силами вперше була апробована “Концепція мережецентричних війн” (МВ). Сутність її зводиться до гарантованої поразки будь-якої наземної цілі на основі застосування інформаційних систем та мереж у сполученні із засобами управління, зв'язку та розвідки [10]. Втілення мережевих технологій у військову сферу значно підвищило бойові можливості збройних сил за рахунок скорочення циклу бойового управління в операції (бою). Підвищена ступінь інформованості дозволила командирам підрозділів, частин і з'єднань ефективно вести наступальні та оборонні бойові дії, адекватно та швидко реагувати на будь-які її зміни проявляючи ініціативу і не витрачаючи час на погодження рішення з вищими ланками управління.

У XXI столітті чітко простежується той факт, що війни вже не оголошуються, а почавшись розвиваються за не звичним їм сценарієм, що дозволяє навіть провідну країну світу швидко занурити в хаос громадянської війни і гуманітарної катастрофи. Після двох світових війн суспільство втомившись від їх наслідків суворо засуджує силові методи вирішення геополітичних питань. Оголосити війну сьогодні означає бути засудженим світовою спільнотою. Тому методи війни зараз змістилися в бік застосування політичних та економічних санкцій, інформаційного впливу на незадоволені верстви населення у поєднанні з діями сил спеціальних операцій (ССО), які саме й розпалюють боротьбу з існуючим ладом. Резонансні події у світі останніх років, зокрема революційні зміни влади в країнах Північної Африки, Близького Сходу лише є підтвердженням цьому. До того ж інтенсивний розвиток інформаційних технологій створює окремий вид боротьби, яка переслідує мету методами безконтактного впливу досягти зниження морально-психологічного стану противника, введення його в оману та деморалізації населення. Це ведення інформаційно-психологічних операцій. Поєднання збройної агресії без офіційного оголошення війни, приховування країною-агресором своєї участі в конфлікті, використання нерегулярних збройних формувань породило сьогодні так звану “Гібридну війну”.

До характерних рис “Гібридної війни” можливо віднести відсутність чітко відображених ліній зіткнення протиборчих сторін, наявність відкритих флангів, значних проміжків в побудові військ, динамічність та осередкованість бойових дій, які розвиваються одразу на всіх операційних напрямках. В цих умовах вимушеною формою дій стало ведення розосередженої оборони, яка спирається на систему опорних пунктів взводів, рот з метою ведення стримуючих дій. Фронтальні зіткнення угруповань відійшли у минуле, а дистанційний безконтактний вплив став одним із головних способів досягнення мети в операції (бою).

Тому можливо стверджувати, що роль дистанційної боротьби буде все більш зростати. Крім того, масові виступи незадоволених верств населення в поєднанні з діями великої кількості диверсійно-розвідувальних груп (ДРГ) противника стали “візитною картою” “Гібридних війн”. У зв’язку з цим, особливої актуальності набуває розроблення способів застосування угруповань військ для ліквідації загроз соціально-політичного характеру, захисту особливо важливих об’єктів від впливу ССО, припинення діяльності незаконних збройних формувань в середині держави у сучасних умовах.

Висновки

На завершення слід додати, що яким би могутнім не був противник, якими б досконалими не були його сили і засоби, форми і способи їх застосування у нього завжди знайдуться слабкі місця, а значить існує можливість його перемогти.

Список літератури

1. Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України Ч. II (III) [Текст]: Затверджено Наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29.12.2010 № 575.

2. Про Національну гвардію України [Текст]: Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII.

3. Про основи національної безпеки України [Текст]: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // ВВР, 2003, № 37, ст. 34.

4. Про оборону України [Текст]: Закон України від 06.12.1991 №1932-12 // Відомості Верхов. Ради України. – 1992. – N 9. – С. 106

5. Слипченко В.И. Война будущего [Текст]. – М.: Изд. дом “Гран-Пресс”, 2001. – 384 с.

6. Горбунов В. Вооруженная борьба будущего [Текст] /В. Горбунов / Российское военное обозрение № 1 (60) январь 2009.

7. История войн та військового мистецтва. Навч. посібник [Текст] / В.П. Варакута. – Х.: АВВ, 2009. – 508 с.

8. Владимиров В. Наземная операция ВС США и их союзников против Ирака [Текст] / В. Владимиров // Заруб. военное обозрение. – 2004. – № 1. – С. 24-28.

9. Чуралис А. Использование США космической группировки в войне против Ирака [Текст] / А. Чуралис // Заруб. военное обозрение. – 2003. – № 11. – С. 41-42.

10. Раскин А.В. Сетецентрическая война – война информационной цивилизации [Текст] / А.В. Раскин, В.С. Пеляк // Зарубежное военное обозрение. – 2008. – № 4. – С. 73-80.

Надійшла в редколегію 19.06.2015

Рецензент: д-р військ. наук, проф. Г.А. Дробаха, Національна академія Національної гвардії України, Харків.

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ФОРМ И СПОСОБОВ ВООРУЖЕННОЙ БОРЬБЫ

В.Ю. Панченко, О.М. Головань, А.В. Петик, І.С. Луговской

В рамках проведения исследования применения воинских частей и подразделений Национальной гвардии Украины при противодействии угрозам социально-политического и военного характера внутри страны проводится анализ развития военного искусства, рассматриваются концепции применения вооруженных сил стран мира на современном этапе.

Ключевые слова: вооруженная борьба, формы и способы действий войск.

FORMS AND WAYS ANALYSIS OF ARMED STRUGGLE

V.Yu. Panchenko, O.M. Golovan', A.V. Petik, I.C. Lugovskiy

Within the prosecution of research of troops bodies and units of National Guard of Ukraine during the countereffort threat of social-political and military field the analysis of souldership development is held within the country. The concepts of World Armed Forces involvement are considered on the up-to-date level.

Keywords: armed struggle, the forms and ways of troops activities.